

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.132:35.081.73

І. В. Басиста,
С. О. Пришляк

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВАДЖЕННЯ ДОПИТУ ТА ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КАТАСТРОФ І АВАРІЙ НА ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТІ

Розглянуто такі слідчі (розшукові) дії, як допит та пред'явлення для впізнання, зокрема не лише процесуальні вимоги до їх проведення, а й особливості підготовки (пізнавальний, прогностичний та синтезуючий етапи), деякі проблемні аспекти провадження під час розслідування катастроф і аварій на залізничному транспорті. Встановлено, що, незважаючи на окремі процесуальні й тактичні особливості підготовки та проведення, вони є тими слідчими (розшуковими) діями, без проведення яких ефективність розслідування цього кримінального правопорушення зводиться нанівець.

Ключові слова: допит, пред'явлення для впізнання, слідча (розшукова) дія, слідчий, аварії, катастрофи, залізничний транспорт, досудове розслідування, протокол.

Постановка проблеми. Об'єктивним розслідування може бути лише в разі дотримання суб'єктами, які його реалізують, таких правил: процесуальні дії, які провадяться, повинні бути спрямованими не лише на збір, але і на паралельну перевірку інформації; їх мають проводити у тій послідовності, яка унормована у КПК або слідує із здобутих за кримінальним провадженням доказів у їх сукупності. Наприклад, впізнаючий задалегідь повинен бути допитаний із з'ясуванням питання про можливість впізнання, про прикмети, за якими він може впізнати об'єкт; результати обшуку є вихідним моментом для постановки запитань під час допиту [1, с. 41]. Лише ґрунтовна перевірка широкого спектра версій, які закріплені в плані слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному прова-

дженні, вміле та кваліфіковане проведення процесуальних дій та ухвалення на їх основі процесуальних рішень дасть змогу здійснити всебічне розслідування, яке сприятиме встановленню об'єктивної істини [2, с. 13–14]. Нами зроблено спробу з метою більш ефективного розслідування катастроф і аварій на залізничному транспорті зосередитись саме на особливостях провадження допиту та пред'явлення для впізнання, сформувані певні рекомендації, що дали б змогу оптимізувати діяльність слідчого на досудовому розслідуванні.

Стан дослідження. Загалом проблематиці розслідування катастроф і аварій на залізничному транспорті присвятили наукові праці і вітчизняні, і закордонні автори, однак ними ця проблематика розглядалася в межах дії КПК 1960 року чи в розрізі узагальненої методики розслідування певного виду злочинів.

Метою статті є розгляд таких слідчих (розшукових) дій, як допит та пред'явлення для впізнання, зокрема процесуальних вимог до їх проведення, а також особливостей підготовки деяких проблемних аспектів провадження під час розслідування катастроф і аварій на залізничному транспорті.

Виклад основних положень. Під час розслідування катастроф і аварій на залізничному транспорті чільне місце посідає така слідча (розшукова) дія, як допит, у процесі якого слідчий, прокурор отримує від особи, яка володіє відомостями, що мають значення в кримінальному провадженні (свідка, потерпілого, експерта, підозрюваного), словесну інформацію про обставини події кримінального правопорушення та інші факти, які мають значення для встановлення об'єктивної істини та забезпечення правильного застосування закону [3, с. 36].

Насамперед під час розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії допиту можуть підлягати свідки з-поміж транспортних працівників відповідних служб (електрифікації дороги, інженерно-технічного персоналу, членів ремонтної бригади, працівників служби шляху, пристроїв сигналізації, централізації, блокування та зв'язку, членів локомотивної та кондукторської бригади, шляхових обхідників, ремонтників тощо), які володіють спеціальними знаннями в сфері правил експлуатації залізничного транспорту, а також пасажери, жителі прилеглих населених пунктів та інші очевидці.

Допит є найпоширенішим способом отримання інформації. Водночас допит – одна із найбільш складних слідчих (розшукових) дій, оскільки його проведення вимагає від слідчого високої загальної та професійної культури, ґрунтовних знань у галузі психології людини.

На провадження допитів затрачається приблизно 80% робочого часу слідчого, який відведений на виконання слідчих (розшукових) дій. Мета допиту – отримання повних і таких, що об'єктивно відображають дійсність показань [4, с. 181]. Підтвердженням наведеного є дані, що отримані нами під час вивчення емпірики, зокрема матеріалів кримінальних проваджень (кримінальних справ). Зокрема, у кримінальній справі № 01-5210, що була порушена 20 березня 2012 року по факту порушення правил безпеки експлуатації залізничного транспорту, за ознаками злочину, передбаченого ч. 1 ст. 276 КК України, основний масив доказової бази щодо винуватості оператора сортувальної гірки становили результати допитів свідків серед транспортних працівників відповідних служб, які підтвердили грубі порушення нею вимог робочої інструкції, що призвело до масштабної аварії [5].

У процесі допиту зазначених осіб під час розслідування аварій та катастроф на залізничному транспорті слід чітко дотримуватись вимог статті 224 КПК, зокрема:

- допит проводиться за місцем проведення досудового розслідування або в іншому місці за погодженням із особою, яку мають намір допитати. Кожний свідок допитується окремо, без присутності інших свідків;

- допит не може продовжуватися без перерви понад дві години, а в цілому – понад вісім годин на день;

- перед допитом встановлюється особа, роз'яснюються її права, а також порядок проведення допиту. У разі допиту свідка він попереджається про кримінальну відповідальність за відмову давати показання і за давання завідомо неправдивих показань, а потерпілий – за давання завідомо неправдивих показань. За необхідності до участі в допиті залучається перекладач;

- у разі відмови підозрюваного відповідати на запитання, давати показання особа, яка проводить допит, зобов'язана його зупинити одразу після отримання такої заяви;

- під час допиту може застосовуватися фотозйомка, аудіо-та/або відеозапис;

- допитувана особа має право використовувати під час допиту власні документи і нотатки, якщо її показання пов'язані з будь-якими обчисленнями та іншими відомостями, які важко зберегти в пам'яті;

- за бажанням допитуваної особи вона має право викласти свої показання власноручно. За письмовими показаннями особи їй можуть бути поставлені додаткові запитання;

– особа має право не відповідати на запитання з приводу тих обставин, щодо надання яких є пряма заборона у законі (таємниця сповіді, лікарська таємниця, професійна таємниця захисника, таємниця нарадчої кімнати тощо) або які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею, близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення, а також щодо службових осіб, які виконують негласні слідчі (розшукові) дії, та осіб, які конфіденційно співпрацюють із органами досудового розслідування.

Увага! Слідчий, прокурор має право провести одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях. На початку такого допиту встановлюється, чи знають викликані особи одна одну і в яких стосунках вони перебувають між собою. Свідки попереджаються про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за давання завідомо неправдивих показань, а потерпілі – за давання завідомо неправдивих показань. Викликаним особам по черзі пропонується дати показання про ті обставини кримінального провадження, для з'ясування яких проводиться допит, після чого слідчим, прокурором можуть бути поставлені запитання. Особи, які беруть участь у допиті, їх захисники чи представники мають право ставити одна одній запитання, що стосуються предмета допиту. Оголошення показань, наданих учасниками допиту на попередніх допитах, дозволяється лише після давання ними показань [6].

Під час розслідування катастроф і аварій на залізничному транспорті важливе значення має ретельна підготовка до допиту, в процесі якої слідчий реалізує комплекс організаційних і тактичних заходів. Така підготовка може бути поділена на три рівні, а саме: *пізнавальний, прогностичний та синтезуючий* [4, с. 183]. Кожен із них заслуговує на особливу увагу, адже, наприклад, під час розслідування аварій та катастроф на залізничному транспорті *на пізнавальному етапі* слідчому необхідно детально ознайомитися із всіма відомчими та внутрішніми документами, що діють у галузі правил безпеки руху залізничного транспорту. Опанування елементами специфічної термінології є також важливим завданням для слідчого. Дослідження функціональних обов'язків допитуваного також сприятиме подальшому формуванню спеціальних запитань під час його допиту. Отримана на цьому рівні інформація дає змогу *прогнозувати* різні ситуації на допиті, а також стане запорукою встановлення психологічного контакту [7, с. 62–63]. На цьому етапі також слідчий зможе моделювати певні тактичні

комбінації, наприклад, які сприятимуть актуалізації забутого в пам'яті допитуваного чи викриттю неправди в показаннях, оскільки під час розслідування катастроф і аварій на залізничному транспорті через і об'єктивні, і суб'єктивні причини вони виникають доволі часто. Така підготовка завершується *синтезом* у вигляді детального плану допиту.

Розслідуючи аварії та катастрофи на залізничному транспорті, зокрема ті, які трапилися через накладення на залізничне полотно сторонніх предметів, у результаті навмисного руйнування залізничного полотна чи шляхових споруд тощо, у слідчого може виникати необхідність проведення **пред'явлення для впізнання** і *особи* (як правило, підозрюваного), і *предметів* (як правило, залізничних інструментів суворої звітності (костильна лапа, гайковий ключ та інших предметів).

Під час проведення цієї слідчої (розшукової) дії необхідно дотримуватись вимог статті 228 КПК, зокрема:

– перед тим, як пред'явити особу для впізнання, слідчий, прокурор попередньо з'ясовує, чи може особа, яка впізнає, впізнати цю особу, опитує її про зовнішній вигляд і прикмети цієї особи, а також про обставини, за яких вона бачила цю особу, про що складає протокол. Якщо особа заявляє, що вона не може назвати прикмети, за якими впізнає особу, проте може впізнати її за сукупністю ознак, у протоколі зазначається, за сукупністю яких саме ознак вона може впізнати особу. Забороняється попередньо показувати особі, яка впізнає, особу, яка повинна бути пред'явлена для впізнання, та надавати інші відомості про прикмети цієї особи;

– особа, яка підлягає впізнанню, пред'являється особі, яка впізнає, разом з іншими особами тієї ж статі, яких має бути не менше трьох і які не мають різких відмінностей у віці, зовнішності та одязі. Перед тим як пред'явити особу для впізнання, їй пропонується у відсутності особи, яка впізнає, зайняти будь-яке місце серед інших осіб, які пред'являються;

– особі, яка впізнає, пропонується вказати на особу, яку вона має впізнати, і пояснити, за якими ознаками вона її впізнала;

– з метою забезпечення безпеки особи, яка впізнає, впізнання може проводитися в умовах, коли особа, яку пред'являють для впізнання, не бачить і не чує особи, яка впізнає, тобто поза її візуальним та аудіоспостереженням. Про умови проведення такого впізнання та його результати зазначається в протоколі. Про результати впізнання повідомляється особа, яка пред'являлася для впізнання;

– при пред’явленні особи для впізнання особі, щодо якої згідно з КПК вжито заходів безпеки, відомості про особу, взяту під захист, до протоколу не вносяться і зберігаються окремо;

– за необхідності впізнання може провадитися за фотознімками, матеріалами відеозапису з додержанням вимог, зазначених у частинах першій і другій статті 228 КПК. Проведення впізнання за фотознімками, матеріалами відеозапису виключає можливість у подальшому пред’явленні особи для впізнання;

– фотознімок з особою, яка підлягає впізнанню, пред’являється особі, яка впізнає, разом з іншими фотознімками, яких повинно бути не менше трьох. Фотознімки, що пред’являються, не повинні мати різких відмінностей між собою за формою та іншими особливостями, що суттєво впливають на сприйняття зображення. Особи на інших фотознімках повинні бути тієї ж статі і не повинні мати різких відмінностей у віці, зовнішності та одязі з особою, яка підлягає впізнанню;

– матеріали відеозапису з зображенням особи, яка підлягає впізнанню, можуть бути пред’явлені лише за умови зображення на них не менше чотирьох осіб, які повинні бути тієї ж статі і не повинні мати різких відмінностей у віці, зовнішності та одязі з особою, яка підлягає впізнанню;

– при пред’явленні особи для впізнання можуть бути залучені спеціалісти для фіксування впізнання технічними засобами, психологи, педагоги та інші спеціалісти;

– за правилами статті 228 КПК може здійснюватися пред’явлення особи для впізнання за голосом або ходою, при цьому впізнання за голосом повинно здійснюватися поза візуальним контактом між особою, що впізнає, та особами, які пред’явлені для впізнання.

У статті 229 КПК закріплено правило про те, що перед тим, як пред’явити для впізнання річ, слідчий, прокурор або захисник спочатку запитує в особи, яка впізнає, чи може вона впізнати цю річ, опитує про ознаки цієї речі і обставини, за яких вона цю річ бачила, про що складається протокол. Якщо особа заявляє, що вона не може назвати ознаки, за якими впізнає річ, проте може впізнати її за сукупністю ознак, особа, яка проводить процесуальну дію, зазначає це у протоколі. Забороняється попередньо показувати особі, яка впізнає, річ, яка повинна бути пред’явлена для впізнання, та надавати інші відомості про її прикмети;

– річ, що підлягає впізнанню, пред’являється особі, яка впізнає, в числі інших однорідних речей одного виду, якості і без різких

відмінностей у зовнішньому вигляді, у кількості не менше трьох. Особі, яка впізнає, пропонується вказати на річ, яку вона впізнає, і пояснити, за якими ознаками вона її впізнала;

– якщо інших однорідних речей не існує, особі, яка впізнає, пропонується пояснити, за якими ознаками вона впізнала річ, яка їй пред'являється в одному екземплярі.

Під час розслідування аварій та катастроф на залізничному транспорті, особливо тоді, коли учасниками події стали пасажирські поїзди, у слідчого досить часто виникає необхідність у **пред'явленні трупа для впізнання**, яке повинно здійснюватись із додержанням вимог, передбачених частинами першою та восьмою статті 228 КПК.

Про проведення пред'явлення для впізнання складається протокол згідно з вимогами КПК, у якому докладно зазначаються ознаки, за якими особа впізнала особу, річ чи труп, або зазначається, за сукупністю яких саме ознак особа впізнала особу, річ чи труп. **Увага!** Мова протоколу будь-якої слідчої (розшукової) дії повинна бути зрозумілою, опис слід формувати термінологічно визначено. Однозначне використання термінів, неприпустимість позначення одного поняття різними термінами – важливі умови точного і зрозумілого викладу в протоколах відомостей про факти та обставини. Тоді не виникає різного тлумачення і не потрібні додаткові роз'яснення. Складно, наприклад, зрозуміти, який предмет пред'являв для впізнання слідчий, якщо він називав його в протоколі то монтированою, то ломиком, то металевим предметом [8, с. 91]. Через це набуває важливого значення питання про використання уніфікованої термінології під час опису найбільш розповсюджених предметів, які трапляються в процесі проведення слідчих (розшукових) дій. В основу уніфікації може бути покладена термінологія, яка використовується у спеціальних юридичних довідниках [9, с. 91].

У разі проведення пред'явлення для впізнання згідно з правилами, передбаченими частинами п'ятою і шостою статті 228 КПК, у протоколі, крім відомостей, передбачених цією статтею, обов'язково зазначається, що пред'явлення для впізнання проводилося в умовах, коли особа, яка пред'явлена для впізнання, не бачила і не чула особи, яка впізнає, а також вказуються всі обставини й умови проведення такого пред'явлення для впізнання. У такому разі анкетні дані особи, яка впізнає, до протоколу не вносяться і не долучаються до матеріалів досудового розслідування. Якщо проводилося фіксування ходу слідчої (розшукової) дії технічними засобами, до протоколу додаються

фотографії осіб, речей чи трупа, що пред'являлися для впізнання, матеріали відеозапису.

У разі якщо пред'явлення для впізнання проводилося в умовах, коли особа, яку пред'явили для впізнання, не бачила і не чула особи, яка впізнає, всі фотографії, матеріали відеозаписів, за якими може бути встановлена особа, яка впізнавала, зберігаються окремо від матеріалів досудового розслідування [6].

З огляду на вимоги статті 232 КПК, у визначених у цій нормі випадках допускається проведення допиту, впізнання у режимі відео-конференції під час досудового розслідування, що може також бути актуальним та доречним під час розслідування аварій та катастроф на залізничному транспорті.

Висновки. Отже, незважаючи на окремі процесуальні та тактичні особливості підготовки і проведення допиту та пред'явлення для впізнання у процесі розслідування катастроф і аварій на залізничному транспорті, вони є тими слідчими (розшуковими) діями, без проведення яких ефективність розслідування цього кримінального правопорушення зводиться нанівець.

1. Соловьев А. Б. Реализация в деятельности следователя принципа всесторонности, полноты и объективности исследования обстоятельств дела. Укрепление законности в деятельности следователей в свете Конституции СССР: тезисы выступлений на научно-практической конференции / А. Б. Соловьев. – М.: Изд. ВНИИ МВД СССР, 1979. – С. 40–41.

2. Ахмадуллин А. С. Всесторонность, полнота и объективность в досудебных стадиях российского уголовного процесса / А. С. Ахмадуллин. – М.: Юрлитинформ, 2006. – 128 с.

3. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Особлива частина: підручник: академічне видання / В. М. Тертишник. – К.: Алерта, 2014. – 420 с.

4. Шепитько В. Ю. Криміналістика: курс лекцій. – издание третье / В. Ю. Шепитько. – Х.: ООО «Одиссей», 2006. – 368 с.

5. Архівна кримінальна справа № 01-5210, що порушена 20 березня 2012 року по факту порушення правил безпеки експлуатації залізничного транспорту, за ознаками злочину, передбаченого ч. 1 ст. 276 КК України.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg> (вступив в дію з 20 листопада 2012 року).

7. Шепитько В. Ю. Довідник слідчого / В. Ю. Шепитько. – К.: Ін Юре, 2003. – 208 с.

8. Гулкевич З. Т. Документування слідчих дій: процесуальне і криміналістичне дослідження / З. Т. Гулкевич. – Львів; К.: Тріада плюс, 2008. – 176 с.

9. Шепітько В. Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український): 1500 термінів / В. Ю. Шепітько. – Х.: Право, 2001. – 190 с.

Басистая И. В., Пришляк С. О. Особенности производства допроса и предъявления для опознания при расследовании крушений и аварий на железнодорожном транспорте

Рассмотрены такие следственные (розыскные) действия, как допрос и предъявление для опознания, в частности не только процессуальные требования к их проведению, но и особенности подготовки (познавательный, прогностический и синтезирующий этапы), некоторые проблемные аспекты расследования крушений и аварий на железнодорожном транспорте. Установлено, что, несмотря на отдельные процессуальные и тактические особенности подготовки и проведения данных действий, они являются такими, без проведения которых эффективность расследования указанного уголовного правонарушения сводится к нулю.

Ключевые слова: допрос, предъявление для опознания, следственное (розыскное) действие, следователь, аварии, катастрофы, железнодорожный транспорт, досудебное расследование, протокол.

Basysta I. V., Pryshlyak S. O. The features of the proceedings of interrogation and presentation for identification during the investigation of catastrophes and accidents on the railway transport

This article describes such investigative (detective) actions, as the interrogation and presentation for identification, in particular, not only procedural requirements for their conduct, but also features training (cognitive, predictive stages), some problematic aspects of the implementation in the process of investigating crashes and accidents on the railway transport.

Objective investigation can only be subject to those entities that implement the following rules: procedural steps that are carried out should be directed not only to the collection, but also for parallel verification of information; they must be carried out in the same sequence, which is normalized or to the obtained in criminal proceedings of evidence in their entirety.

During the investigation of criminal offenses of this category it is extremely important for the investigator to have proper access to the situation at the crime scene and to develop an own algorithm of the work. According to the results of our study of the statistical data and materials of criminal proceedings (cases), we have found out that a lot of criminal cases (production) in Ukraine were closed for various reasons for the past three years. In particular, there were registered 88 materials according to the constituent element of offence, described in Art. 276 of the

Criminal Code of Ukraine in 2011. There were 5 materials closed by procedure, and 67 ones taken to courts. In 2012, there were registered 53 materials according to the constituent element of offence, described in Art. 276 of the Criminal Code of Ukraine. 13 of them were closed by procedure, and 71 materials were taken to court.

And in 2013, these indicators became worse, since out of 237 registered materials according to the constituent element of offence, there were 1429 materials closed by procedure and 11 ones taken to courts. Based on these data, it is timely and necessary to update scholarly attention to the key aspects of the issues, to develop the mechanism of improving current legislation and the algorithms for the proper functioning of practitioners.

Key words: *examination, presentation for identification, investigative (detective) action, the investigator, accidents, catastrophes, railway transport, pre-trial investigation, protocol.*

Стаття надійшла 12 січня 2015 р.

УДК [343.123.12:343.341](477)(043.3)

Л. Ф. Гула

ОРГАНІЗОВАНА ЗЛОЧИННА ГРУПА - ОСНОВА ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Проаналізовано діяльність організованих злочинних груп як основу формування злочинних організацій. Наведено різні підходи до оцінки організованої злочинної діяльності. Охарактеризовано кримінальну ситуацію в Україні та окреслено її тенденції.

Зазначено складові сучасної організованої злочинної діяльності. Зроблено висновок, що сьогодні слід по-новому підходити до вивчення поняття «злочинна група» і «організована злочинність», де необхідно комплексно аналізувати всі аспекти, з огляду на реальну оперативну обстановку.

Ключові слова: *організована злочинна група, злочинна організація, злочинна діяльність, організована злочинність.*

Постановка проблеми. Дослідження груп організованої злочинності вимагає глибокого аналізу процесів виникнення, становлення та розвитку цього явища з метою чіткішого визначення поняття «злочинна група», її функцій, структури й тенденцій розвитку.

Об'єднання злочинних груп переростає в злочинні організації, котрі використовують нові економічні можливості (законні чи